

Christopher R. Browning

Pamięć przetrwania

Nazistowski obóz pracy
oczami więźniów

Przełożyła Hanna Pustuła-Lewicka

wydawnictwo

zarne

Wołowiec 2012

Spis treści

Spis ilustracji	9
Wstęp do wydania polskiego	13
Podziękowania	19
Notka na temat nazwisk	23
Wstęp	25
I Żydzi z Wierzbnika	
1 Społeczność żydowska Wierzbnika i Starachowic przed wojną	43
2 Początek wojny	54
3 Pierwsze miesiące niemieckiej okupacji	62
4 Judenrat	66
5 Niemieccy okupanci w Starachowicach-Wierzbniku	74
6 Trudne życie w getcie: Wierzbnik 1940–1942	88
II Zagłada wierzbnickiego getta	
7 Wierzbnik w przededniu likwidacji getta	105
8 Akcja likwidacyjna 27 października 1942 roku	128
9 Marsz do obozów pracy	150
III Terror i tyfus. Jesień 1942 – wiosna 1943	
10 Ludzie i struktury	163
11 Tyfus	173
12 Masakry Althoffa	177
13 Tartak	189

IV Stabilizacja

14	Epoka Kolditza: lato–jesień 1943	197
15	Praca Żydów	213
16	Żywność, własność i podziemie gospodarcze	220
17	Ukraińscy strażnicy	231
18	Polacy i Żydzi	235
19	Dzieci w obozach Strzelnica, Majówka i Tartak	240
20	Porody, przerywanie ciąży, seks i gwałty	251
21	Epoka Schrotha: zima–wiosna 1944	260

V Łączenie obozów, ucieczki, ewakuacja

22	Zamknięcie obozów Majówka i Tartak	279
23	Ostatnie dni	294
24	Ze Starachowic do Birkenau	303
25	Starachowickie kobiety i dzieci w Birkenau	319
26	Uciekinierzy	328

VI Pokłosie

27	Powrót i ucieczka z Wierzbnika	343
28	Powojenne śledztwa i procesy w Niemczech	356
29	Podsumowanie	383
	Przypisy końcowe	395
	Indeks nazwisk	457

Spis ilustracji

- 1 **Tartak: skład drewna**
Fotografia pochodzi z archiwum Autora. Autor dziękuje za zgodę na wykorzystanie zdjęć Anicie i Maciejowi Frankiewiczom ze Starachowic
- 2 **Główny budynek Tartaku**
Fotografia pochodzi z archiwum Autora. Autor dziękuje za zgodę na wykorzystanie zdjęć Anicie i Maciejowi Frankiewiczom ze Starachowic
- 3 **Tartak: nieznani robotnicy**
Fotografia pochodzi z archiwum Autora. Autor dziękuje za zgodę na wykorzystanie zdjęć Anicie i Maciejowi Frankiewiczom ze Starachowic
- 4 **Tartak: nieznani robotnicy**
Fotografia pochodzi z archiwum Autora. Autor dziękuje za zgodę na wykorzystanie zdjęć Anicie i Maciejowi Frankiewiczom ze Starachowic
- 5 **Grupa robotników przed Tartakiem**
Fotografia pochodzi z archiwum Martina Baranka
- 6 **Deportacja Żydów z Płocka, luty 1941 roku. Część z nich wysłano do Wierzbnika i Bodzentyna**
USHMM, CD#122, W/S#79083, Desig. #483.16 (domena publiczna)
- 7 **Deportacja Żydów z Szydłowca, wrzesień 1942. Część mieszkańców likwidowanego getta została skierowana do obozów pracy w Starachowicach**
USHMM, CD#0244, W/S#83868, Desig. #483.19 (Yad Vashem Photo Archives)
- 8 **Grupa robotników przed wielkim piecem w Starachowicach**
The Dorot Jewish Division, The New York Public Library, Astor, Lenox and Tilden Foundations
- 9 **Bracia Arbeiter: Josef, Aaron, Srulek (Jolek), Matek i Elek, z Płocka**
USHMM, za zgodą Israela Arbeitera
- 10 **Siostry Laksówny (Hanka, Rozalia i Renia) z Wierzbnika**
USHMM, za zgodą Milesa i Chris Laks Lermanów

8 lutego 1978 roku siedemdziesięcioletni emerytowany policjant Walther Becker stanął przed sądem w Hamburgu za udział w likwidacji wierzbnickiego getta. Strona oskarżenia powołała kilkudziesięciu świadków – ocalałych z obozów pracy w Starachowicach – którzy zeznali, że komendant odegrał aktywną rolę w tragicznych wydarzeniach z 27 października 1942 roku. W uzasadnieniu wyroku sąd stwierdził jednak, że zeznania te nie są wiarygodne. Becker opuścił budynek sądu jako wolny człowiek.

Sprawiedliwość ofiarom postanowił oddać uznany amerykański badacz. Świadek 292 ocalałych stało się podstawą drobiazgowego historycznego śledztwa. Christopher R. Browning niczym detektyw próbuje dowiedzieć się prawdy o losach Żydów z Wierzbnika – tych nielicznych, którym udało się przeżyć getto, pracę niewolniczą i obozy koncentracyjne – skupiając się głównie na okresie od 27 października 1942 do likwidacji obozów starachowickich w lipcu 1944. Swoje rozważania opiera na najtrudniejszym z punktu widzenia historyka źródle – ludzkiej pamięci. Nie znaleziono jeszcze wystarczająco dobrego aparatu krytycznego dla opracowania wspomnień przywoływanych po latach. Opowieści świadków obarczone są skutkami wszystkich procesów, które dotyczą ludzkiej pamięci: wyparcia, zapomnienia, przetworzenia, skłonności do ulegania stereotypom i uogólnieniom. Wnikliwie analizując ich słowa, Browning krok po kroku zmierza jednak do zbudowania spójnego opisu wydarzeń.

CZYTELNIK OTRZYMUJE NIE TYLKO NIEZWYKŁĄ MIKROHISTORYCZNĄ REKONSTRUKCJĘ WYIZOLOWANEGO OBOZOWEGO ŚWIATA, KTÓRYM RZĄDZĄ SKOMPLIKOWANE MECHANIZMY I RELACJE, W KTÓRYM FUNDAMENTALNE NAKAZY MORALNE STRACIŁY SENS, A KAŻDY WYBÓR OZNACZA CZYJAŚ KRZYWDĘ, NIKOMU NIE GWARANTUJĄC PRZETRWANIA. ZOSTAJE RÓWNIEŻ POSTAWIONY WOBEC PYTANIA O PRAWO DO OCENIANIA CUDZYCH UCZYNKÓW.